

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FƏLSƏFƏ VƏ HÜQUQ İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

YOUSEFİ MOHAMMAD HOSSEİN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI VƏ İRAN İSLAM
RESPUBLİKASININ QÜVVƏDƏ OLAN CİNAYƏT
QANUNVERİCİLİYİ ÜZRƏ QULDURLUQ ƏMƏLLƏRİ
İLƏ CİNAYƏT-HÜQUQİ MÜBARİZƏ MƏSƏLƏLƏRİ**

**İxtisas: 5611.01 – Cinayət hüququ və kriminologiya;
cəza-icra hüququ**

**Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

AVTOREFERATI

Bakı – 2015

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

C.M.QULİYEV
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rəsmi opponentlər:

H.S.QURBANOV
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor

C.S.ƏHMƏDOV
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Respublikası
DİN Polis Akademiyası

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın müdafiəsi “ ” noyabr 2015-ci il tarixdə saat -da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunun nəzdində FD.01.103 sayılı Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid pr. 115, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, IX mərtəbə, konfrans zalı.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “ ” oktyabr 2015-ci ildə göndərilmişdir.

FD.01.103 Dissertasiya Şurasının

elmi katibi, h.ü.f.d., dosent

X.Ə.BAYRAMZADƏ

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Hər bir dövlət və ya cəmiyyətdə insanın əsas hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılması təkcə həmin dövlət və ya cəmiyyətin rifahı üçün deyil, həm də ümumbəşəri sülh və əminamanlığın təmini üçün əhəmiyyətlidir. 1991-ci ilin 18 oktyabr tarixində dövlət müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasında hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, milli dəyərlərə söykənməklə Avropanın və bütünlüklə dünyanın mütərəqqi nailiyyətlərinin əxz olunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər ölkə həyatının bütün sahələrində əsaslı və köklü islahatların həyata keçirilməsi ilə müşayiət olunmuşdur. İslahatlar artıq öz müsbət nəticələrini vermiş, ölkədə əvvəlki totalitar siyasi sistemdən tam fərqli olan demokratik ictimai quruluş yaradılmış, iqtisadi münasibətlərdə sosial yönlü bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi uğurla başa çatdırılmış, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının səmərəli və etibarlı müdafiəsini, ölkənin sosial, iqtisadi və mədəni həyatının davamlı və dinamik inkişafını təmin edə bilən qanunvericilik bazası yaradılmışdır.

Həyata keçirilən islahatların yekunu olaraq Azərbaycan Respublikasında ictimai mülkiyyət formasının aradan qalxması, ölkənin əsas qanununa uyğun olaraq dövlət mülkiyyəti ilə yanaşı, xüsusi mülkiyyətin və bələdiyyə mülkiyyətinin yaranması və inkişafı mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərin quruluşuna və dinamikasına öz təsirini göstərmişdir. Dövlət və ictimai mülkiyyətin tam üstünlük təşkil etdiyi, planlı dövlət təsərrüfat sisteminin hökmran olduğu keçmiş Sovet İttifaqında, habelə onun tərkib hissəsi olmuş Azərbaycan SSR-də talama cinayətləri içərisində mənimsəmə və ya israf etmə əməlləri daha çoxluq təşkil edirdisə, müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasında oğurluq, dələduzluq ilə yanaşı, talamanın ən təhlükəli forması olan quldurluq cinayəti də üstünlük təşkil etməyə başlamışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatlarına görə ölkə ərazisində 1992-ci ildə 508,

1993-cü ildə 377, 1994-cü ildə 295, 1995-ci ildə 453, 1996-cı ildə 320, 1997-ci ildə 186, 1998-ci ildə 144, 1999-cu ildə 197, 2000-ci ildə 145, 2001-ci ildə 179, 2002-ci ildə 182, 2003-cü ildə 168, 2004-cü ildə 171, 2005-ci ildə 165, 2006-cı ildə 160, 2007-ci ildə 142, 2008-ci ildə 202, 2009-cu ildə 184, 2010-cu ildə 172, 2011-ci ildə 153, 2012-ci ildə 132, 2013-cü ildə 143, 2014-cü ildə 138 quldurluq cinayəti törədilmişdir. Azərbaycan Respublikasında 1996-cı ildən ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olduğu və cinayətkarlığın ümumi səviyyəsinin bir qayda olaraq getdikcə azalma prosesinin baş verdiyi şəraitdə son illərdə törədilən quldurluq cinayətlərinin sayı heç də az hesab olunmalı deyildir. Bu mənada dissertasiya mövzusunun aktuallığını şərtləndirən başlıca amil kimi quldurluq cinayətlərinin müasir kriminoloji vəziyyəti qeyd edilməlidir.

Mövzunun aktuallığını şərtləndirən digər mühüm amil quldurluq cinayətlərinin qəsd obyektinin mühümlüyü ilə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, quldurluq cinayətinin obyektini həm mülkiyyət münasibətləri, həm də insanın sağlamlığıdır. Sağlamlıq olmadan sosial nemətlərin tam əksəriyyəti insan üçün öz əhəmiyyətini itirir. Mülkiyyət isə hər bir insanın tək-cə rifah halının yaxşılaşdırılmasının deyil, həm də mövcudluğunun əsas şərtlərindən biridir. Ona görə də dövlət mülkiyyət hüququnu tanımaqla kifayətlənmir, eyni zamanda mülkiyyətə edilən qəsdlərin xarakterinə və onun nəticələrinin ağırlığına görə müvafiq məsuliyyət nəzərdə tutur. İctimai təhlükəliliyinə və xarakterinə görə mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər içərisində quldurluq cinayəti daha ağır sayılır.

İran İslam Respublikasının 1979-cu ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasının 4-cü və 156-cı maddələrinə əsasən ölkənin cinayət qanunu islam inqilabına uyğun olmalı, cinayətlərə görə məsuliyyət şəriət normaları ilə müəyyən edilməlidir. Müqəddəs Qurani-Kərim və şəriət müddəalarına söykənən İran İslam Respublikasının hüquq sistemində də mülkiyyət toxunulmaz sayılır.

Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1999-cu il tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş yeni Cinayət Məcəlləsi 2000–ci ilin sentyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir. Məcəllədə mülkiyyət münasibətlərinin mühafizəsinə xüsusi diqqət yetirilməklə, ona edilən qəsdlər üzrə müstəqil XXIII fəsil yaradılmış, mülkiyyətə qəsd cinayətlərinin müəyyən qrupuna münasibətdə ümumiləşdirilmiş ifadə kimi formalaşmış talamanın hər bir formasına görə ayrıca maddədə məsuliyyət nəzərdə tutulmuş, onların hər birinin anlayışı verilmiş, həmin cinayətlərə görə məsuliyyətin müəyyən differensiasiyası aparılmış və bu zaman əvvəlki, 1960-cı il CM-də mövcud olmamış yeni tövsifedici əlamətlərdən istifadə edilmişdir.

İran İslam Respublikasının cinayət hüququnda aparılan islahat 30 iyul 1991-ci ildə ölkədə vahid məcəllələşdirilmiş akt kimi İslam cinayət cəzaları qanununun qəbul olunub qüvvəyə minməsi ilə nəticələnmişdir. Qanunun ikinci hissəsində törədilməsinə görə hədd cəzaları tətbiq edilən cinayətlər nəzərdə tutulmuşdur ki, onların sırasına mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər də daxildir. Təbii ki, hər iki ölkənin cinayət qanunvericiliyinə gətirilən bu yeniliklərin elmi cəhətdən tədqiq olunması zəruridir.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsi dünyəvi hüquq sistemində, beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilən norma və prinsiplərinə, İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliyi isə dini hüquq sistemində uyğun yaradılsa da, müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərin sürətli inkişafı müxtəlif hüquq sistemlərinin bir-birinə yaxınlaşması zərurətini yaratmışdır. Şübhəsiz, bu istiqamətdə olan tədqiqatlar bütövlükdə tək-cə hüquq sistemləri arasında deyil, onların zəruri tərkib hissələri, ayrı-ayrı hüquq sahələri və hüquq institutları arasında aparılır. Bu baxımdan tədqiqat işi həm də Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının cinayət hüququ sahələri üçün əhəmiyyət kəsb edən bir mövzu kimi nəzərdən keçirilə bilər. Adından göründüyü kimi, dissertasiya mövzusu Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Respublikasının qanunvericiliyində quldurluq cinayətinə görə məsuliyyətin müqayisəli tədqiqinə həsr

edilmişdir. Müqayisəli tədqiqat bu iki ölkənin cinayət hüququnda quldurluğa görə məsuliyyətin ümumi və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsinə şərait yaratmaqla yanaşı, bir-birlərinin müsbət xüsusiyyətlərinin əxz edilməsinə və qüvvədə olan qanunvericilik normaları və formalaşmış təcrübə əsasında çatışmazlıq müəyyən edilmiş ölkənin qanunvericiliyinin və hüquqtətbiquetmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönələn konkret təkliflərin işlənilib hazırlanmasına imkan yaradır.

Mövzunun aktuallığını şərtləndirən növbəti məqam hər iki ölkənin məhkəmə təcrübəsində bəzi hallarda quldurluq cinayətlərinin tövsifi və cəza təyini zamanı qanunun müddələrinin düzgün tətbiq edilməməsi hallarına rast gəlinməsidir. Hesab edirik ki, bu, bir tərəfdən, quldurluq cinayətinin qanunvericilik konstruksiyası ilə bağlıdırsa (tamah-zorakı xarakterə, basqın, hədə və s. elementlərə malik olması onu obyektiv olaraq digər cinayətlər ilə yaxınlaşdırır), digər tərəfdən, qanunvericilik normalarının müəyyən qüsurlardan xali olmaması və lazımı səviyyədə elmi araşdırmaların predmetinə çevrilməməsi ilə bağlıdır. Qeyd edilənlər məcmu halında dissertasiya mövzusunun aktuallığını müəyyən edir.

Mövzunun elmi öyrənilmə səviyyəsi. Azərbaycan Respublikasının görkəmli hüquqşünas alimləri: İ.P.Məmmədov, F.Y.Səməndərov, İ.M.Rəhimov, X.C.Ələkbərov, Ç.F.Mustafayev, B.S.Zahidov, İ.V.Vəliyev, E.H.Həsənov, H.S.Qurbanov, M.B.Əhmədov, K.N.Səlimov, S.Ə.Vəliyev, E.M.Əfəndiyev, R.İ.Quliyev və digərlərinin əsərlərində talama əməllərinə, o cümlədən onun bir növü kimi quldurluğa görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən məsələləri nəzərdən keçirilmişdir. Keçmiş SSRİ-də, əsasən, Rusiyada hüquq elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün quldurluğa görə cinayət məsuliyyətinin tədqiqinə həsr olunmuş bir sıra dissertasiya işləri müdafiə edilmişdir. Bunlara A.İ.İqnatovun (1952-ci il), M.B.Ququçiyin (1958-ci il), Q.L.Kriqerin (1968-ci il), B.S.Boltskiyin (1970-ci il), V.İ.Qorkovanın (1973-cü il), A.N.Kardavanın (1976-cı il) tədqiqatlarını misal göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, sovet hakimiyyəti dövründə müstəqil elmi tədqiqat obyektini qismində quldurluq cinayətinin öyrənilməsinə daha çox 1950-1970-ci illərdə diqqət yetirilmişdir.

SSRİ dağıldıqdan sonra da Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri içərisində Rusiya Federasiyasında quldurluq cinayətinin tədqiqinə həsr olunmuş dissertasiya işlərinə daha çox rast gəlinir. Bunlara D.V.Barçenkovun 2002-ci ildə Ryazan şəhərində “Разбой: уголовно-правовые и криминологические аспекты”, V.M.Vyunovon 2003-cü ildə Tomsk şəhərində “Разбой: уголовно-правовая характеристика”, İ.Q.Barsukovanın 2005-ci ildə Moskva şəhərində “Уголовно-правовая и криминологическая характеристика разбоя”, V.Y.Kazankovun 2006-cı ildə Rostov şəhərində “Разбой как форма хищения чужого имущества: Уголовно-правовой аспект” mövzularında müdafiə etdiyi dissertasiya işlərini misal göstərmək olar.

İran İslam Respublikasında quldurluğa görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi üçün Həsən Fadelin 2000-ci ildə Mahaçqala şəhərində “Ответственность за посягательство на собственность по мусульманскому уголовному праву” mövzusunda müdafiə etdiyi dissertasiya işi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin Rusiya və bəzi xarici dövlətlərdən fərqli olaraq nə Azərbaycan Respublikasında, nə də İran İslam Respublikasında quldurluq cinayəti heç bir zaman müstəqil monoqrafik və kompleks tədqiqatın predmeti olmamışdır.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Tədqiqatın obyektini mülkiyyət əleyhinə olan və ictimai təhlükəliliyinə və xarakterinə görə daha ağır cinayət sayılan quldurluğa görə məsuliyyətin yaranması, bu cinayət tərkibinin hüquqi təhlili, tövsifi və cəzanın təyin edilməsi ilə bağlı olan problem məsələlər, predmetini isə Azərbaycan Respublikasında və İran İslam Respublikasında bu növ əməllərlə mübarizənin cinayət-hüquqi tənzimlənməsinin normativ əsasları, məhkəmə təcrübəsi materialları, xüsusi hüquq ədəbiyyatları və statistik məlumatlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericiliklərində quldurluq cinayətinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət-hüquqi normaların təhlili əsasında istintaq və məhkəmə təcrübəsində bu cinayətlərin tövsifi və cəza təyini məsələlərinin kompleks və monoqrafik səviyyədə araşdırılması, hər iki ölkənin qanunvericiliyində bəhs edilən əmələ görə məsuliyyətin daha səmərəli hüquqi tənzimlənməsinə və məhkəmə təcrübəsinin optimallaşdırılmasına yönələn təkliflərin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Göstərilən məqsədə nail olmaq üçün qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericiliklərində quldurluq cinayətinə görə məsuliyyətin hüquqi tənzimlənməsinin inkişaf tarixinin nəzərdən keçirilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericilikləri əsasında quldurluq cinayət tərkibinin hüquqi təhlilinin aparılması, cinayət tərkibinin obyektiv və subyektiv əlamətlərinin müəyyin edilməsi;

- talamanın bir forması kimi quldurluq cinayətinin oxşar cinayət tərkibləri ilə müqayisəli təhlilinin aparılması;

- quldurluq cinayətlərinin tövsifi xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi;

- Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının məhkəmə təcrübələrində quldurluq cinayətlərinə görə cəza təyini məsələlərinin araşdırılması;

- hər iki ölkənin qanunvericiliyində quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan müvafiq normaların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin işlənilib hazırlanması.

Tədqiqatın metodoloji əsası və metodları. Tədqiqatın metodoloji əsasını dialektik idrak təliminin ümumi müddəaları, metodlarını isə tarixi-müqayisəli, sistemli təhlil, məntiqi analiz, ümumiləşdirmə, statistik təhlil və sair ümumelmi və xüsusi metodlar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın nəzəri əsası. Dissertasiya işi yazılarkən cinayət hüququ sahəsində Azərbaycan Respublikasının, İran İslam Respublikasının, o cümlədən xarici ölkə alimlərinin fundamental əsərlərindən istifadə edilmişdir. Dissertasiyanın müəllifi özünün elmi axtarışlarında cinayət hüququ sahəsində görkəmli hüquqşunas alimlər olan F.Y.Səməndərov, İ.M.Rəhimov, X.C.Ələkbərov, Ç.F.Mustafayev, B.S.Zahidov, İ.V.Vəliyev, E.H.Həsənov, H.S.Qurbanov, M.B.Əhmədov, K.N.Səlimov, S.Ə.Vəliyev, E.M.Əfəndiyev, R.İ.Quliyev, Ş.T.Səmədova, M.D.Şarqorodski, A.V.Naumov, N.S.Taqansev, S.V.Borodin, V.N.Kudryavsev, N.F.Kuznetsova, Y.M.Braynin, A.Pad, H.Brucerdi, H.Şambiani, H.Sadiqi, M.Şəhabi, F.Qolduzian, A.Viliams, A.Ashvorth və başqalarının əsərlərindən istifadə etmişdir.

Tədqiqatın empirik əsası. Tədqiqat prosesində Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının məhkəmə orqanlarının qərarlarından, statistik materiallardan və ümumiləşdirmələrdən istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi cinayət hüququ nəzəriyyəsində ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericilik və məhkəmə orqanlarının aktlarının müqayisəli təhlili əsasında quldurluq cinayətinə görə məsuliyyət ilə bağlı olan məsələlərin kompleks və monoqrafik səviyyədə tədqiq olunmasında ifadə olunur. Tədqiqat zamanı Azərbaycan Respublikasında və İran İslam Respublikasında ilk dəfə olaraq quldurluğa görə məsuliyyətin genezisi araşdırılmış, bu cinayət tərkibinin obyektiv və subyektiv əlamətləri müəyyən edilmiş, oxşar cinayət tərkibləri ilə müqayisəli təhlili aparılmış, tövsifi zamanı yaranan çətinliklər müəyyən edilmiş, məhkəmə təcrübəsi materialları əsasında həmin cinayətə görə cəza təyininin ümumiləşdirilməsi aparılmış, müvafiq qanunvericiliyin və hüquqtətbiqetmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş təkliflər işlənib hazırlanmışdır.

Müdafiyyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində quldurluğa görə cinayət məsuliyyətinin genezisinin araşdırılması

ilə belə nəticəyə gəlinir ki, ölkənin 1922-ci il və 1927-ci il cinayət qanunlarından fərqli olaraq, 1960-cı il CM-də mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər daha sistemli şəkildə, mülkiyyətin formalarına uyğun olaraq ayrı-ayrı fəsilərdə yerləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasının müddələrinə uyğun olaraq 7 aprel 1998-ci il tarixli qanunla 1960-cı il CM-də bütün mülkiyyət növlərinin bərabər cinayət-hüquqi mühafizəsini nəzərdə tutan «Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər» adlı müstəqil fəsil yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan 30 dekabr 1999-cu il tarixli CM-də də ölkənin əsas qanunu ilə müəyyən olunmuş mülkiyyət formalarının cinayət-hüquqi mühafizəsi sahəsində heç bir fərq qoyulmamışdır.

2. Azərbaycan Respublikası CM-də zərərçəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədilən quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan 181.2.4-cü maddə quldurduq cinayətinin əsas tərkibini nəzərdə tutan 181.1-ci maddə və külli miqdarda əmlak əldə etmək məqsədi ilə törədilən quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan 181.3.2-ci maddə ilə müəyyən dərəcədə ziddiyyətə girir. Belə ki, CM-nin 181.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin başa çatmış sayılması üçün özgə əmlakının ələ keçirilməsi vacib deyildir, həmin cinayət özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumə məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqının edildiyi andan başa çatmış sayılır. CM-nin 181.2.4-cü maddəsi isə quldurluğun zərərçəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədilməsini nəzərdə tutur. Beləliklə, normanın əsas tərkibi kəşik tərkibli cinayət kimi, tövsifedici əlaməti isə maddi tərkibli cinayət kimi formulə edilmişdir. Bundan əlavə, CM-nin 181.2.4-cü maddəsində olan «ziyan vurmaqla» ifadəsi uğursuzdur. Çünki həmin ifadənin məzmunu təkcə özgə əmlakının ələ keçirilməsini deyil, həm də özgə əmlakının məhv edilməsini, zədələnməsini nəzərdə tutur. Ona görə də CM-nin 181.2.4-cü maddəsinin 181.3.2-ci maddəyə uyğunlaşdırılmasını və aşağıdakı məzmununda müəyyən edilməsini

təklif edirik: «xeyli miqdarda əmlak əldə etmək məqsədi ilə törədildikdə».

3. Quldurluq tamah-zorakı xarakterli cinayətlər qrupuna aid olsa da, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də bu cinayətə görə sanksiyaların qurulmasında nisbətən yumşaqlığa yol verilmişdir. Belə ki, insanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilən soyğunculuğa görə (CM-nin 180.2.4-cü maddəsi) dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulduğu halda, quldurluğun əsas tərkibinə görə, yəni özgənin əmlakını ələ keçirmək məqsədi ilə hücumə məruz qalan şəxsin həyat və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqına görə isə üç ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur. Beləliklə, qanunverici həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqınla müşayiət olunan quldurluğu həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilmiş soyğunçuluqdan az təhlükəli əməl kimi qiymətləndirmişdir ki, bununla da cinayət qanununun ədalət prinsipi pozulmuşdur.

4. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə təcrübəsində quldurluğa dair olan cinayət işlərinin öyrənilməsi ilə məhkəmələrin bu növ cinayətlərin törədilməsində təqsirkar olan şəxslərə sanksiyada nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının maksimum həddini çox nadir hallarda təyin etmələri müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikasının CM-nin 181.3.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmaqla törədilmiş quldurluq cinayətinə görə on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edildiyi halda, CM-nin qəsdən adam öldürmə cinayətinin əsas tərkibinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 120.1-ci maddəsində doqquz ildən on dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə, CM-nin qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olmasına görə məsuliyyət nəzərdə tutan 126.3-cü maddəsində doqquz ildən on

iki ilədən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edilmişdir. Ədalət prinsipinin təmin edilməsi və formalaşmış məhkəmə təcrübəsini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının CM-də quldurluğa görə müəyyən olunmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının müddətinin nisbətən azaldılması məqsədəuyğun sayılır.

5. Qanunverici Azərbaycan Respublikası CM-in Xüsusi hissəsinin fəsilələrinin əvvəlində, adətən, xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə daha ağır olan cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaları yerləşdirmişdir (məsələn, 16-cı fəsil təcavüzkar müharibəni planlaşdırma, hazırlama, başlama və ya aparma, 18-ci fəsil qəsdən adam öldürmə, 25-ci fəsil terrorçuluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddələr ilə başlayır və s.). Bu cür yanaşma düzgün olduğundan, CM-in 23-cü fəslinin də bu meyar üzrə qurulması və həmin fəslin quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan norma ilə başlanılması məqsədəuyğun sayılır. İran İslam Respublikasının İslam Cinayət Cəzaları haqqında Qanununun Xüsusi hissəsində də nəzərdə tutulan cinayətlərin ağırlıq dərəcəsinə və ictimai təhlükəliliyinin xarakterinə görə, habelə qəsd obyektinin mühümlüyünə görə yerləşdirilməsi təklif edilir. Buna uyğun olaraq mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin sistemində quldurluq cinayətinin yerinin dəyişdirilməsi və ona görə məsuliyyət nəzərdə tutan normanın müvafiq fəslin önündə yerləşdirilməsi məqsədəuyğun sayılır.

6. Tərədilmiş bir əmələ görə iqrat məsuliyyətə cəlb edilmənin aradan qaldırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun “Qəsdən adam öldürmə haqqında işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 12 dekabr 2002-ci il tarixli Qərarının 15-ci bəndinin və “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 03 mart 2005-ci il tarixli Qərarının 24-cü bəndinin birinci cümləsinin həmin qərarların mətnindən çıxarılması təklif edilir.

7. Azərbaycan Respublikası CM-də tövsifedici əlamətləri demək olar ki, eyni olan 219-1.3-cü və 219.3-cü maddələrin

sanksiyalarının xeyli dərəcədə fərqli müəyyən edilməsi və CM-nin 219-1.3-cü maddəsinin sanksiyasında ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının nəzərdə tutulması düzgün sayılır.

8. Azərbaycan Respublikası CM-nin 15-ci maddəsinə əsasən quldurluq ağır və xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasına aiddir. İran İslam Respublikasının nə əvvəlki cinayət qanunvericiliyində, nə də hazırda qüvvədə olan İslam Cinayət Cəzaları haqqında Qanununda Azərbaycan Respublikası CM-də olduğu kimi, cinayətlərin böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərə görə təsnifatı aparılmamışdır. Qanunvericilikdə cinayətlərin təsnifatının aparılmasının tək cə nəzəri deyil, həm də mühüm təcürbi əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınaraq, İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliyində də belə bir təsnifatın aparılması və İslam cinayət cəzaları haqqında qanunda quldurluq cinayətinin ağır cinayət kateqoriyasına aid edilməsi məqsədəmüvafiq sayılır.

9. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də quldurluq cinayətinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 181-ci maddədə həmin cinayətin anlayışı verilmiş, onu digər cinayətlərdən fərqləndirən əlamətlər göstərilmiş və tövsifedici halları müəyyən edilməklə məsuliyyətin müəyyən differensiasiyası aparılmışdır. İran İslam Respublikasının İslam Cinayət Cəzaları haqqında Qanununda isə quldurluğun belə bir məzmun və quruluşda tərkibi müəyyən edilməmişdir. Odur ki, İslam cinayət cəzaları haqqında Qanunda quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan normanın məzmun və quruluşunun, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin 181-ci maddəsinə uyğun, lakin ona verdiyimiz təkliflərin nəzərə alınması şərti ilə, müəyyən edilməsi təklif edilir.

Tədqiqatın nəzəri və təcürbi əhəmiyyəti. Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericiliklərində talamanın daha təhlükəli forması olan quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan normalarının kompleks və monoqrafik səviyyədə tədqiq olunmasına həsr olunmuş bu dissertasiya işi hər iki ölkənin cinayət hüququ nəzəriyyəsinin zənginləşdirilməsinə xidmət edir. Dissertasiyanın materialından hər iki ölkənin ali

məktəblərinin hüquq fakültələrində cinayət hüququ fənninin tədrisi, elmi məqalələrin, monoqrafiyaların hazırlanması prosesində istifadə oluna bilər. Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti burada formulə edilmiş müddəaların, elmi nəticə və təkliflərin cinayət qanunvericiliyinin və hüquqtəbiqetmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi prosesində istifadə oluna bilinəcəyində ifadə olunur.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasında yerinə yetirilmiş və müzakirə olunmuşdur. Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin nəşr olunmuş 9 elmi məqaləsində, müxtəlif elmi konfransların çap olunmuş materiallarında öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu tədqiqatın məqsədi, vəzifələri və metodologiyası ilə şərtlənir, giriş, 6 paragrafı birləşdirən 3 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı hissələrindən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, elmi işlənmə səviyyəsi, tədqiqatın məqsədi və vəzifələri, obyekt və predmeti, metodologiyası və metodları, nəzəri və təcrübi əsası, elmi yeniliyi müəyyən edilir, müdafiyyə çıxarılan müddəalar təqdim edilir, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti qeyd edilir, tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası və strukturu haqqında məlumat verilir.

Tədqiqat işinin birinci fəslə «**Quldurluq cinayətinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan qanunvericiliyin inkişaf tarixi**» adlanır və iki yarım fəsildən ibarətdir. Birinci yarım fəsil Azərbaycan Respublikasının, ikinci yarım fəsil isə İran İslam Respublikasının qanunvericiliyində quldurluq cinayətinə görə məsuliyyətin hüquqi tənzimlənməsinin inkişaf tarixinə həsr olunmuşdur. Digər növ cinayətlər kimi, quldurluq cinayətləri ilə mübarizə tarixinin də hər iki ölkənin hüquq institutlarının ümumi

inkişaf tarixi kontekstində, tarixi dövrlər üzrə öyrənilməsi məqsədəuyğun sayılmışdır. Mülkiyyət istənilən cəmiyyətin iqtisadi əsasını, bazisini təşkil edən mühüm iqtisadi və hüquqi əhəmiyyətə malik nemət sayılır. Mülkiyyət münasibətlərinə qəsd edən ictimai təhlükəli əməllər içərisində quldurluq cinayəti ilə mübarizənin qədim tarixi vardır. Azərbaycanın müasir cinayət hüququnun formalaşmasına və inkişafına uzun müddət tərkibində olduğu keçmiş Rusiya İmperiyasının və Sovet İttifaqının cinayət hüququ ciddi təsir göstərmişdir. Rusiya İmperiyasının qanunvericiliyində quldurluğa uzun müddət yalnız fərdi qaydada ayrı-ayrı insanlara qarşı törədilən cinayət aktı kimi deyil, həmçinin “quldur dəstəsi” adlanan cinayətkar qrup tərəfindən törədilən ictimai təhlükəli əməl kimi baxılmışdır. Ölkənin 1845-ci il “Cinayət və islah cəzaları haqqında” Qanunnaməsində quldurluğun anlayışı müasir cinayət qanunvericiliyi üçün xarakterik olan əlamətləri əldə etmişdir. Rusiya imperiyasının məcəllələşdirilmiş sonuncu cinayət-hüquqi aktı olan 1903-cü il Cinayət Qanunnaməsində talamanın üç əsas növü fərqləndirilmişdir: oğurluq, quldurluq, dələduzluq.

Azərbaycan Respublikasının ilk 1922-ci il tarixli Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin VI fəslə “Mülkiyyət cinayətləri” adlandırılmış və 180–199-cü maddələri əhatə etmişdir. Quldurluq əməlinə görə cinayət məsuliyyəti CM-nin 184-cü maddəsində “özgə əmlakının zərərçəkənin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törədən fiziki və ya psixi zorakılığın tətbiqi ilə açıq şəkildə talanması” kimi müəyyən olunmuşdur. Maddənin sanksiyasında beş ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdur. Maddədə “basqın” sözündən istifadə olunmamışdır. Azərbaycan SSR MİK-nin və XKS-nin 3 dekabr 1927-ci il tarixli Qərarı ilə təsdiq olunmuş və 15 yanvar 1928-ci ildən qüvvəyə minmiş ikinci CM-in Xüsusi hissəsinin VII fəslinə daxil olan 211-ci maddəsində quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur. Maddədə quldurluq əməli özgə əmlakının zərərçəkənin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla ələ keçirilməsi məzmununda müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının bu iki cinayət qanunundan fərqli olaraq, sayca üçüncü 8 dekabr 1960-cı il tarixli Cinayət Məcəlləsində mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər daha sistemli - mülkiyyətin formalarına uyğun ayrı-ayrı fəsillərdə yerləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasının müddəalarına uyğun olaraq, 7 aprel 1998-ci il tarixli qanunla 1960-cı il CM-də bütün mülkiyyət növlərinin bərabər cinayət-hüquqi mühafizəsini nəzərdə tutan «Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər» adlı müstəqil fəsil yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan 30 dekabr 1999-cu il tarixli CM-də də ölkənin əsas qanunu ilə müəyyən olunmuş mülkiyyət formalarının cinayət-hüquqi mühafizəsi sahəsində heç bir fərq qoyulmamış, CM-nin 181-ci maddəsində quldurluq cinayətinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur.

Məlum olduğu kimi, müasir İran İslam Respublikasının hüquq sistemi şəriət normalarına əsaslanır. İslam cəmiyyətində mövcud ictimai münasibətlər ilahi qanunla nizamlanmışından, ictimai münasibətlərə edilən hər bir qəsd, o cümlədən cinayət Allahın iradəsi əleyhinə yönəlmiş əməl sayılır. Müsəlman hüququna əsasən cinayətlər xarakterindən və qəsd obyektinin mənsubiyyətindən, habelə təyin edilən cəzalardan asılı olaraq 4 kateqoriyaya bölünür. I kateqoriyaya hədd (hüddud) ilə cəzalandırılan, Allaha və müsəlman cəmiyyətinə qarşı olan və ictimai təhlükəlilik baxımından daha ağır olan cinayətlər aiddir. II kateqoriya cinayətlər qisas ilə cəzalandırılan və ayrı-ayrı şəxslərin həyatına və sağlamlığına qəsd edən cinayətlərdir. III kateqoriya cinayətlər diyə ilə cəzalandırılan, IV kateqoriya cinayətlər isə təzir ilə cəzalandırılan əməllərdir. Müsəlman hüququnun mühüm institutlarından biri olan mülkiyyət hüququ fiqhın əsas mənbələrində qarışıq şəkildə ifadə olunsada, ayrı-ayrı məzhəblərin təlimlərində, fiqhə dair əsərlərdə onun bir çox məsələlərinə aydınlıq gətirilmişdir.

İran İslam Respublikasının qanunvericiliyində quldurluq (yol kəsmə) cinayəti bir qayda olaraq yolların kənarında pusquda

dayanaraq gəlib keçənlərin əmlakının aşkar və zorla əllərindən alınması kimi müəyyən olunmuşdur. Müsafirələrin və küçələrdən, yoldan keçənlərin mallarının qəfildən və silahlı hücumla ələ keçirilməsi yolkəsənlik sayılmışdır. Quldurluq edən şəxs əmlakı ələ keçirməklə yanaşı, adam öldürdüyü halda, adətən, ölüm cəzasına məruz qalmışdır. Yol kəsən şəxs əməlinə peşmançılıq çəkib ondan imtina etdiyi halda isə bağışlanmışdır. Bu halda o, vurduğu zərərin əvəzini zərərchəkmislərə qaytarmalı, günahlarını yumaq üçün kəffarə verməli, yəni yoxsul, xəstə adamlar üçün öz əmlakından müəyyən qədər pay ayırması tələb olunmuşdur.

İran İslam Respublikasının İslam cinayət cəzaları haqqında Qanununda cinayət və cəzaların vahid sistemi müəyyən olunmamışdır. Qanunda quldurluq cinayəti oğurluqdan və oğurluq edilərkən zor tətbiq etmə və hədələmədən fərqləndirilir. Belə ki, qanunun 651-ci maddəsində zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmə hədəsi ilə edilən oğurluğa görə 5 ildən 20 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının, 652-ci maddəsində isə silahlı şəxs tərəfindən zor tətbiq etməklə edilən oğurluğa görə 3 aydan 10 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının, hər iki cinayət zamanı təqsirkara həmçinin 74 şallaq zərbəsinin təyin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Zorakılığın və hədənin əmlakın mülkiyyətçisinə qarşı törədilməsi mütləq deyildir, hadisə yerində olan şəxslərdən hər hansı birinə, o cümlədən, evin qulluqçusuna, əmlakın sahibinin həyat yoldaşına və ya övladlarına və hətta əmlakla xüsusi bir əlaqəsi olmayan şəxslərə yetirilməsi də həmin maddənin tətbiq olunmasına əsas verir.

İran İslam Respublikasının cinayət qanunvericiliyi ilə Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi arasında, şübhəsiz, mühüm fərqlər vardır. Bununla belə, bu ölkənin cinayət qanunvericiliyi olduqca maraqlı bir model üzrə formalaşmışdır. Belə ki, İİR-in cinayət qanunvericiliyinin əsasını müsəlman hüququ təşkil etsə də, burada roman-german hüquq sisteminə xas olan normativ aktlar da tətbiq olunur. Bu baxımdan deyə bilərik ki, müasir dövrdə İran İslam Respublikasının hüquq sisteminin qarışıq hüquq sisteminə uyğunlaşdırılması prosesi gedir.

Dissertasiyanın ikinci fəslı “**Azərbaycan Respublikasının və İran İslam Respublikasının qanunvericiliyi üzrə quldurluq cinayət tərkibinin hüquqi təhlili**” adlanır və iki yarımfəsildən ibarətdir. Birinci yarımfəsildə quldurluq cinayət tərkibinin obyektiv əlamətləri, ikinci yarımfəsildə isə subyektiv əlamətləri araşdırılır. Azərbaycan Respublikası CM-nin “Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər” adlı 23-cü fəslı “İqtisadi sahədə cinayətlər” adlı 9-cu bölmənin tərkib hissəsi olduğundan, həmin fəslə daxil olan cinayətlərin ümumi obyektiv iqtisadi münasibətlər sayılır. Öz növbəsində buna ilk olaraq istehsal alət və vasitələri, habelə əmək predmetləri ilə bağlı olan mülkiyyət münasibətləri aiddir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinə əsasən ölkədə mülkiyyətin üç növü: dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət fərqləndirilir və bütün mülkiyyət formaları eyni dərəcədə mühafizə olunur. Mülkiyyətin konkret forması cinayət məsuliyyətinə və əməlin tövsifinə təsir etmir. Mülkiyyət münasibətləri quldurluq cinayətində əsas bilavasitə obyektiv qismində çıxış edir. Mülkiyyət əleyhinə olan bəzi cinayətlər, o cümlədən quldurluq çox obyektivdir. Belə ki, quldurluq cinayətinin törədilməsi zamanı mülkiyyət münasibətləri ilə yanaşı, insanın sağlamlığı da qəsdə məruz qalır. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərin böyük əksəriyyəti hərəkət ilə törədilir. Qanunverici talamanın digər formalarından fərqli olaraq quldurluq cinayətini kəsik tərkibli cinayət kimi formulə etmişdir.

İran İslam Respublikasının cinayət hüququnda ictimai təhlükəli əməl kimi hərəkət və ya hərəkətsizliyə münasibət yekdil deyildir. Burada ictimai təhlükəli əməl dedikdə, bir qayda olaraq, ictimai təhlükəli hərəkət nəzərdə tutulur.

Quldurluq cinayəti bütün hallarda birbaşa qəsd ilə törədilir, təqsirkar öz əməlinin (hərəkət və hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk edir, onun nəticələrini qabaqcadan görür və bunların baş verməsini arzu edir.

İİR-nın cinayət qanunvericiliyinin dəyişikliyə ehtiyacı olan institutlarından biri cinayət törədən şəxsin yaş həddi ilə bağlı olan məsələdir. Azərbaycan Respublikasının CM-nə görə cinayətin

subyekti qanunla müəyyən olunmuş yaş həddinə çatmış, fiziki, anlaqlı şəxs ola bilər. Cinayət edənədək 16 yaşı tamam olmuş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilirlər. Bəzi cinayətlərə görə isə məsuliyyət 14 yaşdan yaranır. İran İslam Respublikasında qızlar bioloji yetkinlik yaşına çatdığı vaxt hesab olunan 9 yaşdan, oğlanlar isə 15 yaşdan cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. Lakin İİR-da bu norma demək olar ki, tətbiq olunmur, faktik olaraq 18 yaşına çatmış fiziki şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur. Ona görə də İİR-da quldurluq cinayətinə görə istər oğlanlar, istərsə də qızlar üçün cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmək üçün tələb edilən yaş həddinin 14 yaşdan başlanılması təklif edilir.

Dissertasiyanın sonuncu fəslə **“Quldurluq cinayətinin tövsifi və cəza təyini məsələləri”** adlanır. Birinci yarım fəsildə talamanın bir forması kimi quldurluq cinayətinin oxşar cinayət tərkibləri ilə müqayisəli təhlili və tövsifi xüsusiyyətləri araşdırılır. Mürəkkəb proses olan cinayətin tövsifinin hər bir dövlətin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi qeyd edilir. Cinayətlərin tövsifi zamanı yaranan çətinlik ilk növbədə oxşar cinayət tərkiblərinin bir-biri ilə qarışıq salınmasında özünü göstərir. Ona görə də quldurluq cinayətinin oxşar cinayət tərkibləri ilə müqayisəli təhlili aparılmaqla əsas fərqləndirici əlamətləri müəyyən edilir. Həm quldurluğun, həm də talamanın törədilməsi üsullarından biri olan soyğunçuluğun çox obyektli cinayətlər olduğu qeyd edilir. İnsanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə törədilən soyğunçuluğun quldurluqdan fərqli olan cəhətlərinə zorakılığın xarakteri, cinayətin başa çatma anı, əmlakın ələ keçirilməsi üsulu aid edilir. Cinayət tərkibinin obyektiv tərəfinin konstruksiyasına görə soyğunçuluq maddi tərkibli, quldurluq isə formal tərkibli cinayət sayılır. Soyğunçuluq özgə əmlakının talandığı, quldurluq isə özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqının edildiyi andan başa çatmış sayılır.

Quldurluq cinayəti ilə oxşar olan digər əməl hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti sayılır. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin talamanın forması olub olmamasına dair vahid mövqeyin olmadığı, lakin müasir dövrdə alimlərin böyük əksəriyyətinin bu cinayəti talama əməllərinin dairəsinə daxil etməməsi və onu mülkiyyət əleyhinə tamah məqsədi ilə, talama əlamətləri olmadan törədilən cinayətlər qrupuna aid etmələri qeyd edilir. Bir sıra ümumi əlamətlərin olmasına baxmayaraq, hədə-qorxu ilə tələb etmə talamanın bütün formalarından, o cümlədən quldurluqdan bəzi xarakterik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Bu fərqlər, ilk növbədə, cinayətin predmeti, hədənin xarakteri, əmlakın ələ keçirilməsi üsulunda özünü göstərir. Quldurluqdan fərqli olaraq hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətində təkcə əmlak deyil, həm də əmlaka olan hüquq, habelə əmlak xarakteri daşıyan digər hərəkətlər də onun predmetini təşkil edir. Quldurluqda əmlak cinayəti törədən şəxs tərəfindən ələ keçirilirsə, hədə-qorxu ilə tələb etmədə əmlakın təqsirkar şəxsə verilməsi zərərçəkənin bilavasitə özü tərəfindən həyata keçirilir. Quldurluq kimi, hədə-qorxu ilə tələb etmə də zorakı xarakterli cinayətlərə aiddir. Quldurluq cinayətinin törədilməsi zamanı həm fiziki, həm də psixi zorakılığın tətbiqi cinayətin əsas tərkibinin zəruri elementi kimi çıxış edir. Hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin əsas tərkibinə isə yalnız psixi zorakılıq aiddir, fiziki zorakılığın tətbiqi bu cinayətin tövsifedici əlaməti kimi təsbit olunmuşdur. Quldurluq kimi, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətinin də obyektə zərərçəkmişin təkcə mülkiyyəti deyil, həmçinin şəxsiyyətidir. Quldurluq cinayəti kimi, bu cinayət də kəşik tərkibli, hədənin zərər çəkmiş şəxsə çatdırıldığı andan başa çatmış sayılır. Həm quldurluq, həm də hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin törədilməsi zamanı hədə zərərçəkənin iradəsinin qırılmasına yönəlir. Quldurluq zamanı şəxsin üzərində zorakılığın tətbiqi yalnız əmlakın təqsirkar şəxs tərəfindən ələ keçirilməsinə və ya bunun asanlaşdırılmasına xidmət edirsə, hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətində zorakılıq zərərçəkmiş şəxs tərəfindən əmlakın təqsirkar şəxsə verilməsinin vasitəsi kimi çıxış

edir. Quldurluq zamanı hədə yalnız zərərcəkmiş şəxsə, hədə-qorxu ilə tələb etmədə isə həm zərərcəkmiş şəxsə, həm də onun yaxın qohumlarına ünvanlanır.

Quldurluq cinayəti ilə banditizm cinayətinin də müqayisəsi aparılır. Banditizm və quldurluq cinayətlərini birləşdirən vacib əlamət hər iki maddənin dispozisiyasında “basqın” ifadəsinin olmasıdır. Basqın zərərcəkmişin üzərində zor tətbiq etməklə cinayətkar nəticənin əldə edilməsi və ya dərhal zor tətbiq edilməsi üçün real təhlükə yaratmağa yönəlmiş hərəkətləri nəzərdə tutur. Banditizm cinayətinin əsas obyektı kimi ictimai təhlükəsizlik münasibətləri çıxış edir, konkret şəxsiyyətin mülkiyyəti, həyatı və ya sağlamlığı banditizmin əlavə obyektı qismində çıxış edir. Quldurluq cinayətində isə mülkiyyət münasibətləri əsas obyekt sayılır. Banditizm təşkilatlara və ya ayrı-ayrı şəxslərə basqın etmək məqsədilə yaradılan sabit silahlı qrupun yaradılmasında ifadə olunursa, quldurluq özgənin əmlakını ələ keçirmək məqsədi ilə hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqında ifadə olunur.

Həm quldurluq, həm də banditizm cinayətləri subyektiv cəhətdən birbaşa qəsd ilə xarakterizə olunur. Quldurluq cinayətində qəsd müəyyən məqsədlə konkretləşdirilmişdir: basqın özgə əmlakının ələ keçirilməsi məqsədi ilə törədilir. Banditizm cinayətində təşkilatlara və vətəndaşlara basqın təkə özgə əmlakının ələ keçirilməsi məqsədi ilə deyil, digər məqsədlər ilə də (adam öldürmək, zorlama və s.) törədilə bilər. CM-in 20-ci maddəsinə əsasən banditizmin subyektı 16 yaşına çatmış istənilən anlaqlı fiziki şəxs, quldurluğun subyektı isə 14 yaşına çatmış istənilən anlaqlı fiziki şəxs ola bilər.

Quldurluğun oxşar olduğu cinayətlərdən biri olan xuliqanlıqın əsas obyektı kimi ictimai qaydanın mühafizəsi ilə bağlı olan ictimai münasibətlər çıxış edir. Burada şəxsiyyət və mülkiyyətin toxunulmazlığı ilə bağlı olan münasibətlər əlavə obyekt kimi çıxış edir. Xuliqanlıq fiziki zor tətbiq olunması ilə və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi ilə, əmlakın ələ keçirilməsi

ilə birgə törədildikdə, təcrübədə onların tövsifi ilə bağlı çətinliklər yaranır. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, quldurluq əməlinə tamah motivi xasdırsa, xuliqanlığa cəmiyyətə qarşı açıq hörmətsizlikdə ifadə olunan xuliqanlıq motivi xasdır. Xuliqanlıq və quldurluq əməllərində tətbiq olunan zorun xarakteri fərqlidir. Xuliqanlıq zamanı tətbiq olunan zor döymə və ya sağlamlığa yüngül zərər yetirməkdə ifadə olunur, yəni həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zorakılığı nəzərdə tutur.

Üçüncü fəslin ikinci yarım fəslə isə **məhkəmə təcrübəsində quldurluq cinayətlərinə görə cəza təyini məsələlərinə** həsr olunmuşdur. Cinayətkarlıqla uğurlu mübarizə işi sahəsində hüquqi tədbirlər sistemində vacib həlqələrdən biri cinayətin törədilməsində təqsirkar olan şəxslər barəsində ədalətli cəzanın təyin edilməsi sayılır. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 3 mart 2005-ci il tarixli qərarında qeyd edilən cinayətlərin tövsifi ilə bağlı müəyyən tövsiyələr verilsə də, həmin cinayətlərə cəza təyini ilə bağlı heç bir izah verilməmişdir. Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilmiş materialları əsasında belə nəticəyə gəlmək mümkün olur ki, quldurluq cinayətlərinin törədilməsində təqsirkar olan şəxslər barəsində bir qayda olaraq CM-nin 58-ci maddəsinin müddələrinə uyğun və bu cinayətə görə qanunda nəzərdə tutulmuş hədlər daxilində cəza təyin edilir. Cinayət qanunu quldurluq cinayətlərinin törədilməsində təqsirli olan şəxslər barəsində şərti məhkum etmənin tətbiq edilməsini istisna etmir. Lakin məhkəmə şərti məhkum etmə təyin edərkən CM-nin 70.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddəaları, başqa sözlə, törədilmiş cinayətin xarakterini, ictimai təhlükəlilik dərəcəsini, məhkumun şəxsiyyətini, habelə cəzayı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları nəzərə almalıdır. Lakin məhkəmə təcrübəsində bəzən bu tələbə riayət edilmədiyinə, o cümlədən CM-nin 62-ci maddəsinin düzgün tətbiq edilmədiyinə rast gəlinir.

Məhkəmə təcrübəsində tədqiq edilən cinayətlərin tövsifi zamanı bəzən tövsifin ümumi şərtlərinin pozulması hallarına rast

gəlinir. CM-nin 66.1-ci maddəsinə əsasən cinayətlərin məcmusu üzrə məhkəmə hər bir cinayətə görə ayrılıqda cəza təyin edərək, az ciddi cəzanı daha ciddi cəza ilə əhatə etmək yolu ilə və ya təyin olunmuş cəzaları tamamilə və ya qismən toplamaq yolu ilə qəti cəza təyin edir. Qanunun bu müddəası cinayətlər məcmusuna daxil olan hər bir cinayətin müstəqil tövsif olunmasını və hər bir cinayətə görə ayrılıqda cəza təyin edilməsini nəzərdə tutur. Lakin bəzi hallarda qanunun bu tələbinə riayət olunmur.

İslam dininin cəza ilə bağlı müddəaları hazırda İran İslam Respublikasının qüvvədə olan İslam cinayət cəzaları qanununda öz əksini tapmışdır. İran İslam Respublikasının bəhs edilən cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi ilə bu ölkədə istənilən növ zorakılıqla özgə əmlakının ələ keçirilməsi əməllərinin quldurluq kimi tövsif edildiyi, quldurluq cinayətlərinin törədilməsində təqsirkar olan şəxslərə azadlıqdan məhrum etmə cəzasından əlavə diyə və şallaq zərbəsi cəzalarının təyin edildiyi, azadlıqdan məhrum etmə cəzasının isə nisbətən az müddətə təyin edildiyi müəyyən edilir. İslam cinayət cəzaları haqqında Qanunda quldurluğa görə məsuliyyət nəzərdə tutan normanın məzmunu və quruluşunun Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin 181-ci maddəsinə uyğun, lakin ona dair müəllifin təkliflərinin nəzərə alınması şərti ilə, müəyyən edilməsi təklif edilir.

Dissertasiya işinin **nəticə** hissəsində tədqiqat zamanı əldə olunmuş nəticələr yığcam şəkildə ifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işi üzrə müəllifin aşağıdakı elmi əsərləri dərc olunmuşdur:

1. Quldurluq cinayətinin mülkiyyət əleyhinə törədilən cinayətlər sistemində yeri və cinayət-hüquqi əhəmiyyəti // Məhkəmə ekspertizası, Kriminalistika və Kriminologiyanın aktual məsələləri (elmi əsərlər məcmuəsi). Bakı, 2011, № 55, s. 124-130.

2. Quldurluq cinayətinin obyektiv əlamətlərinin xüsusiyyətləri // Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bakı, 2011, № 32, s. 214-

220.

3. Особенности объективных признаков объекта разбоя как преступления / Права и свободы человека: проблемы реализации, обеспечения и защиты. Материалы II международной научно-практической конференции. Пенза – Прага, 5-6 июня 2012 года, с. 27-30.

4. Talama cinayətinin növü kimi quldurluq cinayətinin İran İslam Respublikası və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəllələrinə əsasən tövsifi məsələləri // Odlar Yurdu Universitetinin Elmi və Pedaqoji Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Bakı, 2012, № 34, s. 44-50.

5. Talama cinayətlərinin anlayışı və özünəməxsus cəhətləri // Məhkəmə ekspertizası, Kriminalistika və Kriminologiyanın aktual məsələləri (elmi əsərlər məcmuəsi). Bakı, 2012, № 56, s. 154-157.

6. Quldurluq cinayətinin tarixi və cinayət-hüquqi əhəmiyyəti // Məhkəmə ekspertizası, Kriminalistika və Kriminologiyanın aktual məsələləri (elmi əsərlər məcmuəsi). Bakı, 2012, № 57, s. 155-158.

7. Некоторые вопросы уголовной ответственности за хищение чужого имущества, совершенное путем разбоя, в Азербайджанской Республике и Исламской Республике Иран // Вестник Института Законодательства Республики Казахстан. Научно-правовой журнал. Астана, 2012, № 4(28), с. 120-124.

8. Проблемы соотношения объекта и предмета хищения имущества в уголовном законодательстве // Вектор Науки. Тольяттинского Государственного Университета. Серия: Юридические науки. Тольятти, 2013, № 1(12), с. 48-50.

9. Talama cinayətinin növü kimi quldurluq cinayətinin tövsifi məsələləri / Qloballaşma dövründə insan hüquqları və milli hüquq sistemləri. 10 dekabr Beynəlxalq İnsan Hüquqları gününə həsr edilmiş beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları (13-14 dekabr 2012-ci il). Bakı, 2013, II cild, s. 518-520.

Юсифи Мухаммед Хуссейн
ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ БОРЬБЫ С РАЗБОЙНЫМИ
ДЕЯНИЯМИ ПО ДЕЙСТВУЮЩИМ УГОЛОВНЫМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВАМ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И
ИРАНСКОЙ ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа, Юсифи Мухаммед Хуссейн написанная на тему «Вопросы уголовно-правовой борьбы с разбойными деяниями по действующим уголовным законодательствам Азербайджанской Республики и Иранской Исламской Республики», на соискание ученой степени доктора философских наук по праву по специальности 5611.01 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право является первой исследовательской работой монографического характера, посвященная сравнительному комплексному исследованию проблемы уголовно-правовой борьбы с разбойными деяниями по действующим уголовным законодательствам Азербайджанской Республики и Иранской Исламской Республики с учетом судебной практики.

В диссертации разбойные деяния впервые были изучены не в религиозном, а в светском аспекте, с точки зрения обеспечения соответствия карательной политики международным общеправовым принципам с приведением в качестве основания необходимости внесения определенных изменений в положения уголовного законодательства Иранской Исламской Республики в части, связанной с разбойными деяниями, отмены закрепления в уголовном законодательстве некоторых религиозных воззрений, существующих в шариатском уголовном праве, как нормы уголовного права.

Диссертация состоит из введения, трех глав, шести параграфов, заключения и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность работы, раскрывается степень научной разработанности проблемы, цели и задачи исследования, объект и предмет исследования, его методология, научная новизна, определяется теоретическая и практическая значимость, формулируются выносимые на защиту основные положения, апробируются результаты исследования.

Первая глава диссертации состоит из двух параграфов и называется «История развития преступлений разбоя». В настоящей главе приводится история развития преступлений разбоя по уголовному законодательству как Азербайджанской Республики, так и Иранской Исламской Республики.

Вторая глава диссертации, состоящая из двух параграфов, называется «Юридический анализ разбойного деяния по составной признаку: по уголовному законодательству Азербайджанской Республики и Иранской Исламской Республики». В первом параграфе главы анализируются объективные признаки, во втором параграфе – субъективные признаки разбоя.

Третья глава, также состоящая из двух параграфов, называется «Вопросы квалификации разбоя и его отличительные черты от схожих деяний». В этой главе рассматриваются основные особенности квалификации разбоя как разновидности хищения, его отличительные черты от аналогичных деяний, а также проблемы, возникающие в судебной практике в связи с квалификацией разбоя, и пути их решения.

В заключительной части диссертации обобщаются положения, сформированные в ходе исследования, даны предложения и рекомендации в направлении усовершенствования норм в уголовных законодательствах Азербайджана и Иранской Исламской Республики с преступлениями разбоя.

Yousefi Mohammad Hossein
QUESTIONS OF CRIMINAL AND LEGAL FIGHT WITH ROBBERY
ACTS ACCORDING TO THE CURRENT CRIMINAL LEGISLATION
OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC AND THE ISLAMIC REPUBLIC OF
IRAN
SUMMARY

The dissertation work written on the subject “Questions of criminal and legal fight with robbery acts according to the current criminal legislation of the Azerbaijan Republic and the Islamic Republic of Iran” on competition of an academic degree of the Doctor of Philosophy in the field of juridical sciences on specialty 5611.01 – Criminal law and criminology; penitentiary law by Yousefi Mohammad Hossein is the first research work of monographic character, devoted to comparative complex research of a problem of criminal and legal fight of the Azerbaijan Republic and the Islamic Republic of Iran against robbery acts according to the current criminal legislation taking into account jurisprudence.

In the dissertation robbery acts were for the first time studied not in religious, and in secular aspect, from the point of view of ensuring compliance of retaliatory policy to the international all-legal principles with reduction as the basis of need of entering of certain changes into provisions of the criminal legislation of the Islamic Republic of Iran in the part connected with robbery acts, cancellations of fixing in the criminal legislation of some religious views existing in shariat criminal law as norms of criminal law.

The dissertation consists of introduction, three chapters, six paragraphs, conclusion and the list of the used literature.

In introduction locates relevance of work, degree of the scientific research of the problem, the aims, goals and tasks problem, object and an subject of research, its methodology, scientific novelty reveals, the theoretical and practical importance is defined, the basic provisions submitted for protection are formulated, results of research are approved.

The first chapter of the dissertation consists of two paragraphs and “The history of development of crimes of the robbery” is called. The history of development of crimes of the robbery according to the criminal legislation, both the Azerbaijan Republic, and the Islamic Republic of Iran is given in the present chapter.

The second chapter of the dissertation consisting of two paragraphs is called “The legal analysis crimes of the robbery on corpus delicti: by the criminal legislation of the Azerbaijan Republic and the Islamic Republic of Iran”. In the first paragraph of the chapter objective signs, in the second paragraph – subjective signs of the robbery are analyzed.

The third chapter of the dissertation which is also consisting of two paragraphs is called “Questions of qualification of robbery and its distinctive features from similar acts”. In this chapter the main features of qualification of robbery as kinds of the theft, its distinctive features from similar acts, and also the problems arising in jurisprudence in connection with qualification of robbery, and a way of their solution are considered.

In the conclusion of the dissertation the provisions created during research are generalized, offers and recommendations in the direction of improvement of norms in criminal legislations of Azerbaijan and the Islamic Republic of Iran on robbery crimes are made.

На правах рукописи

ЮСИФИ МУХАММЕД ХУССЕЙН

**ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ БОРЬБЫ С
РАЗБОЙНЫМИ ДЕЯНИЯМИ ПО ДЕЙСТВУЮЩИМ
УГОЛОВНЫМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВАМ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ИРАНСКОЙ
ИСЛАМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**Специальность: 5611.01 – «Уголовное право и
криминология;
уголовно-исполнительное право»**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой
степени доктора философии по праву**

Баку – 2015